

YAPAY ZEKAYI İNSAN VE KAMUSAL YARAR İÇİN ÇALIŞTIRMAK: ABD VE AB POLİTİKA BELGELERİNİN ÖNERİLERİ¹

Şafak ETİKE²

Öz

Bu çalışma, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliğinin (AB) yapay zekaya ilişkin gelecekte yapılacak yasal düzenlemelere öneri olarak ortaya konan iki politika belgesini incelemektedir. Çalışmanın amacı ABD ve AB resmi metinlerinde yapay zekanın nasıl ve hangi unsurlarıyla ele alındığını, insanları algoritmalara ve büyük teknoloji şirketlerine karşı korumak için hangi düzenlemelerin önerildiğini ortaya koymaktır. Çalışmada, ABD'nin Beyaz Saray Bilim ve Teknoloji Politikaları Ofisi'nin Ekim 2022'de "Otomasyon Sistemlerini Amerikan Halkı İçin Çalışır Hale Getirmek" başlığıyla yayınladığı Yapay Zeka Haklar Bildirgesi Taslağı ile Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisinin Bilim ve Teknolojinin Geleceği Komisyonunun Haziran 2022'de yayınladığı "Veriyi ve Yapay Zekayı Herkes İçin Yönetmek: Sürdürülebilir ve Adil Veri Yönetimi İçin Modeller" adlı çerçeve belgeleri karşılaştırılarak önerileri incelenmektedir. Belgelerden ilki bireysel hak ve özgürlüklerin ve demokratik değerlerin korunmasında riskleri azaltmaya yönelik önlemleri politikalara, uygulamalara ve teknolojinin tasarım aşamasına dahil etmeye yönelik bir dizi stratejik ilke geliştirmektedir. İkincisi ise bu teknolojilerin toplumun tamamı ve kolektif fayda için kullanılabilmesine yönelik olarak mevcut güç ilişkilerini, yani teknoloji alanındaki en büyük oyuncuların ve bunların ekonomilerine entegre oldukları devletlerin çıkarlarına odaklanan mevcut küresel veri yönetimi modelini değiştirecek öneriler ortaya

¹ Bu çalışmanın ilk taslağı Ufuk Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi: Yapay Zeka ve Sosyal Bilimler Sempozyumunda sunulmuştur.

² Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, safak.etike@yobu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-3055-7876.

koymaktadır. Çalışma bu iki belge arasındaki temel ayrımların yapay zeka teknolojilerinin dayandığı verileri özel mülkiyet gibi davranan ve bireysel haklar ve iddialarla ilgili olarak yönetilmesi gereken bir varlık olarak kabul eden liberal anlayışla analiz birimi birey yerine toplum olan ve verilerin ortak fayda için kullanılması gerektiğini savunan toplumcu bir anlayış arasındaki farktan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Çalışma, yapay zekanın topluma yönelik potansiyel risklerinin önlenmesi için adalet odaklı çerçevenin ötesine geçerek eşitsizliklere ve güce odaklanan bir çerçevenin emeğe ilişkin sorunları da gündemine alarak genişlemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, yapay zeka politikaları, yapay zeka yönetişi, demokratik yapay zeka, politika belgeleri

MAKING ARTIFICIAL INTELLIGENCE WORK FOR HUMAN AND PUBLIC GOOD: RECOMMENDATIONS OF US AND EU POLICY PAPERS

Abstract

This study examines two policy documents of the United States (USA) and the European Union (EU) that are proposed as suggestions for future legal regulations on artificial intelligence. The aim of the study is to reveal how and with which elements artificial intelligence is handled in the US and EU official texts, and what regulations are recommended to protect people against algorithms and big technology companies. In the study, the draft Artificial Intelligence Bill of Rights published by the US White House Office of Science and Technology Policy in October 2022 with the title "Making Automation Systems Work for the American People" and the European Parliament Research Service's Future of Science and Technology Commission published in June 2022. The framework documents named "Managing Data and Artificial Intelligence for All: Models for Sustainable and Fair Data Management" are compared and their suggestions are examined. The first of the documents develops a set of strategic principles for incorporating measures to reduce risks in the protection of individual rights and freedoms and democratic values in policies, practices and the design phase of technology. Second, it presents proposals that will change the existing power relations, that is, the current global data management model, which focuses on the interests of the biggest players in the field of technology and the states in which they are integrated into their economies, so that these technologies can be used for the whole of society and for the collective benefit. The main distinctions between these two documents are between a liberal understanding, which treats the data on which artificial intelligence

technologies are based, as an asset that must be managed with regard to individual rights and claims, and a socialist approach, which argues that the data should be used for the common good, and the unit of analysis is the society instead of the individual. demonstrates the difference. The study emphasizes that in order to prevent the potential risks of artificial intelligence to society, a framework that focuses on inequalities and power should go beyond the justice-oriented framework and expand by taking into account the problems related to labor.

Keywords: Artificial intelligence, artificial intelligence policies, artificial intelligence governance, democratic artificial intelligence, policy papers.

Giriş

Yapay zeka son on yılda topluma hızla yayılmaktadır. Kamu başta olmak üzere bütün sektörlerde yoğun biçimde kullanılmakta, karar vermek için yararlı olduğu düşünülen bilgileri üretmek için büyük miktarlarda kişisel verilerin analizine dayanan Algoritmik Karar Sistemleri (ADS) ile çalışma, adalet, sağlık gibi hassas alanlarda karar verici rol oynamakta, üretime entegrasyonu tüm öngörülerini aşan biçimlerde ve hızla gerçekleşmektedir. Yapay zekanın bu hızlı toplumsallaşması toplumları yapay zekanın istihdama yönelik olumsuz etkileri, önyargılar ve ayrımcılık, veri gizliliği ve ihlalleri, şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi çeşitli etik sorunlar, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran, demokrasiyi tehdit eden toplumsal riskleri ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu tehdit ve riskler ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde rekabet gücünü ve verimliliği arttırmak üzere yapay zekayı geliştirmek, sektörlerle entegrasyonunu sağlamak, toplumla bütünleştirmek amaçlarıyla oluşturulan düzenleyici çerçevelerin odağını yapay zekanın belirli ve riskli kullanımlarının tehdit ettiği “insan” ve “kamu yararı” unsurlarına çevirmiş, politik aktörler yapay zekanın kullanımında geniş üretici kesimlerin haklarının merkeze alınması, insan hakları ve temel özgürlüklerinin korunması, kamusal fayda ve toplumsal refahın gözetilmesi çerçevesinde düzenlemelere yönelmiştir. Kısaca yapay zekanın insan ve kamu yararı için “yeniden tasarlanması” ve “çalıştırılması” yönünde “incelikli kamu politikaları geliştirilmesi, mesleki ve endüstriyel normların yeniden düzenlenmesi ve güçlü demokratik gözetimin sağlanması” talebi (Acemoğlu, 2022) yapay zeka politikalarının her düzeyde yeniden şekillendirilmesi için düzenleme çabalarını yoğunlaştırmıştır.

Bu çalışma insanı ve kamusal faydayı korumak için öneriler içeren yakın zamanlı iki politika belgesini incelenmektedir. Bunlar, ABD'nin Beyaz Saray Bilim ve Teknoloji Politikaları Ofisi'nin Ekim 2022'de "Otomasyon Sistemlerini Amerikan Halkı İçin Çalışır Hale Getirmek" başlığıyla yayınladığı Yapay Zeka Haklar Bildirgesi Taslağı (White House, 2022) ile Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisinin Bilim ve Teknolojinin Geleceği Komisyonunun Haziran 2022'de yayınladığı "Veriyi ve Yapay Zekayı Herkes İçin Yönetmek: Sürdürülebilir ve Adil Veri Yönetimi İçin Modeller" (STOA, 2022) adlı belgelerdir. Bu iki belgenin temel özelliği yapay zeka teknolojilerinin toplum ve birey için potansiyel riskleri önlemeye ve insanı, toplumu ve kamusal faydayı korumaya odaklanması ve bu çerçevede düzenleme önerileri sunmalarıdır. Belgelerden ilki bireysel hak ve özgürlüklerin ve demokratik değerlerin korunmasında riskleri azaltmaya yönelik önlemleri politikalara, uygulamalara ve teknolojinin tasarım aşamasına dahil etmeye yönelik bir dizi stratejik ilke geliştirmektedir. İkincisi ise bu teknolojilerin toplumun tamamı ve kolektif fayda için kullanılabilmesi amacıyla mevcut güç ilişkilerini, yani teknoloji alanındaki en büyük oyuncuların ve bu oyuncuların ekonomilerine entegre oldukları devletlerin çıkarlarına odaklanan mevcut küresel veri yönetimi modelini (STOA, 2022: 1) değiştirecek öneriler ortaya koymaktadır. Belgeler, Türkiye'de yapay zeka yönetişimine ilişkin tartışmaları genişletmek bakımından teknoloji politika belgeleri olarak değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde yapay zekanın ana akım tekno-iyimser paradigma tarafından ortaya konulan vaatleri ele alınmakta, bu vaatlerin arkasında yatan güç ilişkilerini ve yapay zekanın bu güç ilişkileri bağlamında kullanılmasının neden olduğu geniş toplumsal sorunları ortaya koyan eleştirel ekonomi politiğin vurguladığı sorun alanları ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde bu sorun alanlarının ortadan kaldırılması ya da risklerin minimize edilmesi için geliştirilmesi talep edilen düzenleme perspektifine ilişkin bir çerçeve sunulmaktadır. ABD ve AB'de yapay zekaya ilişkin düzenleme çabalarında özetlendiği bu bölümün ardından gelen üçüncü ve son bölümde incelenen politika belgelerinin önerileri aktarılmaktadır. Çalışmanın sonuç ve tartışma bölümünde belgeler, önerileri ve dayandıkları yaklaşımlar karşılaştırılarak tartışılmaktadır.

1. Yapay Zekaya İki Farklı Yaklaşım: Vaatlerin Arkasındaki Güç İlişkilerini Görmek

Fütüristik ve tekno-iyimser yaklaşım, sermaye çevrelerinin “veri dijital çağın yeni petrolüdür” diyerek ortaya attıkları (akt. Richtert, 2018) büyük verinin günümüzde petrolden daha değerli olduğu iddiasını sahiplenir. Algoritmaların büyük veri analitiği yoluyla dünyayı “insan” lehine değiştireceği iddiasındadır. Yapay zekanın hastalıkların teşhisi ve tedavisinden, çevresel sorunların çözülmesine, trafik akışının düzenlenmesinden, güvenliğin sağlanmasına önemli olanaklar sunduğu vurgulanır (Fuchs, 2019).

Bu vaatler içerisinde en dikkat çekici olan geniş miktarda verinin analizi ve kullanılmasının, otomasyonun ve yapay zeka teknolojilerinin üretime entegrasyonunun yeni pazarlar, ürünler ve hizmetler yaratılacağıdır. Buna göre üretim, dağıtım ve tüketimin otomasyonu ve optimizasyonu yeni çalışma şekilleri, istihdam ve değer yaratma biçimleri ortaya çıkaracaktır. Ayrıca akıllı olduğu vurgulanan otomatize sistemlerle üretimde sağlanacak verimliliğin fiyatlarda düşüşe, alım gücünün artışına, insanların üzerindeki rutin işlerin makinelere devredilmesine en nihayetinde insanın özgürleşmesine ve refaha kavuşmasına neden olacaktır (Koşar, 2019).

Bu tekno-iyimser vaat seti aslında sosyal bilimlerin ortaya çıkışından bu yana hiç de yabancı olmadığımız tekno-determinist bir yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Bu yaklaşım tarih boyunca teknolojiye atfettiği gücü yapay zekaya da atfetmektedir. Yapay zekayı ve büyük veriyi toplumun güç yapılarından bağımsız, insan iradesi ve eyleminden bağımsız, kaçınılamaz bir güç olarak gören ve ‘kendinden menkul gücüyle’ dünyayı değiştireceğini kabul eden bu tek boyutlu yaklaşım (Fuchs, 2019) oldukça güçlüdür ve kamuoyunda ya da geniş halk kitleleri içinde de kabul görmektedir. Hatta akademide ya da emeği temsil eden sendikalar gibi kuruluşlar tarafından da bu görüşler benimsenir. Çünkü bu teknolojileri tasarlayanlar ve bu teknolojileri kullanarak güçlerini ölçsüz biçimde arttıran küresel şirketler ve neo-liberal ekonomik programlar çerçevesinde sermayenin gücünü yine ölçsüz biçimde arttıracak politika setlerini uygulayan iktidarlar tarafından oldukça güçlü ideolojik argümanlar ya da vaatler olarak ortaya atılırlar (Koşar, 2019). “Küresel şirketler kendi yapay zekâya ve algoritmalara dayalı işleyişlerinin altında yatan eşitsizlikleri, ayrımcılıkları ve sorunlu yanları örtmek adına yapay zekâ hakkında tarafsızlık ve objektiflik mitleri ve söylemleri üreterek yapay zekâya dair bir toplumsal gerçeklik inşa etmektedir” (Başlar, 2022: 133). Bu teknolojiler doğalarının karmaşıklığı nedeniyle anlaşılması zaten yeterince güç iken yine sermaye tarafından

bilinçli olarak sürekli yeniden üretilen bu teknolojilerin tarafsız ve objektif olduğu mitleri de bunlara ilişkin eleştirel bir kavrayış geliştirmeyi daha da güçleştirir. Teknolojinin her zaman belirli bir toplumsal ve politik bağlam içerisinde var olduğunu kabul eden araştırmacıların vurguladığı gibi teknolojinin kullanımı sadece teknik bir mesele olmaktan uzaktır ve aynı zamanda toplumsal bir süreçtir. Dolayısıyla aktörler, çıkar grupları, politik süreçler ve değerler teknolojiyi şekillendirir. Teknolojiler ve kullanımları her zaman ekonomik, sosyal ve politik kararlara ve süreçlere tabidir (Fischer ve Wenger, 2021: 172).

Böyle bir ekonomi politik bağlamda yapay zeka tüm ulusların ve bölgelerin rekabet gücünü giderek artan şekilde belirleyen stratejik bir kaynak olarak önemli bir rol oynamaktadır. ABD, Avrupa, Çin ve Rusya dahil olmak üzere büyük ekonomik blokları arasındaki rekabet ve küresel çıkar parçalanması bu alandaki teknoloji rekabetini de arttırmaktadır (Jelinek vd., 2021: 142). Fischer ve Wenger (2021: 172) yapay zekanın sistemik güç değiştiren boyutuna dikkati çekerek ekonomik, siyasi ve askeri gücün küresel dağılımı üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Dolayısıyla hükümetler ve uluslararası örgütler bu alanı denetim altına almak için düzenleme yoluna gitmektedir.

Diğer yandan yapay zekanın toplumsal kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte yüz yüze gelinen etik, hukuksal ve toplumsal sorunlar da hükümetleri ve uluslararası kuruluşları bu alanı “kamu yararı” gözeterek düzenlemeye yöneltmiştir. Hükümetler, yapay zekanın potansiyel faydalarını yakalamak ve gelecekteki rekabet güçlerini arttırmak için ulusal ve bölgesel yapay zeka stratejilerini tanımlamaya ve uygulamaya çalışmaktadır. Ortaya çıkan yapay zeka risk manzarası da yapay zekanın etik ve yönetişimi üzerine eleştirel bir tartışmayı uluslararası düzeyde başlatmıştır (Jelinek vd. 2021: 143). Toplumsal sonuçları bakımından potansiyel risklerin büyüklüğü nedeniyle de, yapay zekanın ve algoritmaların neden olduğu hukuki ve etik sorunlar için daha sert cezai yaptırımlar getirilmesine yönelik bir politik dönüşümün yaşandığı görünmektedir (Fischer ve Wenger, 2021). Çünkü “ortaya çıkan risk manzarası” serttir.

Algoritmalar etkinlikleri ile kamusal alanı parçalamakta ve toplumu atomize etmektedir. Başlar (2022: 133) algoritmalara ve kullanıcıların verilerine dayalı oluşturulan kişiselleşmiş içerikler gerçeği her kullanıcıya göre farklı tasarlayarak pek çok gerçeklik görünümü oluşturduğunu, bunun da hakikati parçaladığını belirtir. Böylelikle yapay zeka ve algoritmalar arkasında işleyen güç ilişkileri de görünmez hale gelir.

Oysa bu güç ilişkilerinin çok somut toplumsal etkileri bulunmaktadır. Örneğin istihdam ve emek üzerindeki etkileri oldukça yıkıcıdır. Yapay zekanın üretime entegrasyonunun üretici sınıfları üretimden koparan, istihdam dışına çıkararak ve güvencesiz koşullara zorlayan boyutları bulunmaktadır (Fuchs, 2019). Otomasyon, istihdam dışına itilme, iş yerinde asimetrik güç ilişkileri, denetim ve kontrolün artmasının yanı sıra bu teknolojiler emek sürecini ve iş deneyimini de değiştirmektedir.

“... şirketler işçilerden azami değer ve kar elde etmek için yeni teknolojileri kullanmaktadır. Bu yüksek teknoloji, düşük maliyetli taktikler, ücretleri ve zarar riskini azaltmak için talebe bağlı ve tam zamanında iş gücü modellerini arttırmayı, ücretleri düşürmek ve yüksek devir maliyetini azaltmak için gerekli iş gücü niteliğini aşağı çekmeyi ve iş hızını arttırmaya yönelik işçi gözetimini ve otomatik yönetimi kapsamaktadır. Ortaya çıkan iş kaybı ve niteliksizleştirme önemli sorunlar olarak zararları da soyut değildir: Bu günlük değersizleşmeyi, dengesizliği ve tükenmişliği en yüksek seviyeye çıkararak son derece insanlık dışı bir modeldir.” (Dehlendorf ve Gerety, 2022: 36-37)

Algoritmik karar alma sistemlerinin ayrımcılık nedeniyle de güçlü biçimde eleştirilmektedir. Algoritmik ayrımcılık, otomatik sistemlerin ırk, renk, etnisite, cinsiyet (hamilelik, doğum ve ilişkili tıbbi durumlar, cinsiyet kimliği, interseks durumu ve cinsel yönelim dahil), din, yaş, milliyet, engellilik, askerlik durumu, genetik bilgiler veya yasalarla korunan diğer sınıflandırmalar temelinde kişilere haksız muamele veya olumsuz etkilere neden olduğunda ortaya çıkar (White House 2022: 23). Yapay zekanın işe alımdan kredi derecelendirmesine, fiyatlamaya, konut işlerine, reklamlara ve sosyal medya yayınlarına kadar bireylere hedefe yönelik muamele edilmesini içeren belli başlı kullanımları sıklıkla endişe yaratır (Abebe ve Kasy, 2022: 73-74). Örneğin, yüz tanıma teknolojisi kullanılmasının ABD ceza hukukunda yanlış ve ayrımcı tutuklamalara katkıda bulunması, haksız mahkumiyet vakalarını arttırması (Moy, 2021: 350) ya da kamusal hizmetlerin etkililiği ve verimliliği için tasarlanmış algoritmaların ayrımcı veya sistematik yanlılık sergileyerek belirli grupların eşitsiz muamelesine neden olması gibi insan hakları ihlalleri yoksul ve çalışan kesimlerin hayatlarında yıkıcı sonuçlar doğurmakta, “eşitsizlik algoritmikleşmektedir” (Eubank, 2018). “Örneğin, ev sahiplerine kiralama fiyatlandırması konusunda rehberlik etmek için tasarlanan makine öğrenimi algoritmaları, kira fiyatlandırması ve tedarik kısıtlamaları ile ilgili olarak kartel benzeri dinamikleri desteklemiştir. Ya da geçmiş tutuklamaların konumlarına ilişkin verileri kullanarak polisi “suçun yüksek olduğu bölgelere” yönlendiren algoritmalar ceza adaleti sistemindeki mevcut önyargıları şiddetlendirebilir (Bak-Coleman vd., 2023).

Algoritmalar karşısında en dezavantajlı olanların düşük ücretli işlerde çalışanlar olduğunu belirten Dehlendorf ve Gerety (2022: 36) de geçinecek ücreti toparlayamayarak sosyal yardıma başvuranların hatalı dolandırıcılık tespit algoritmalarına maruz kaldıklarına dikkati çeker. Ayrıca Amazon ve Whole Foods'un yaptığı gibi bazı şirketler bu teknolojiyi işçilerin seslerini duyurmalarına ve örgütlenmelerine engel olmak için kullanmıştır. İşçilerin sosyal medya hesapları izlenerek sendikalaşma çabalarını önlemek üzere istihbarat analistleri kullanılmıştır ve üstelik şirketlerin balon gibi büyüyen güçleri karşısında ağır uygulamalar norm haline gelmektedir (Dehlendorf ve Gerety, 2022: 38).

Bu noktada algoritmalar tarafından veri gizliliğinin ihlali en önemli ve diğer tüm sorun alanlarının temelinde yatan ve hepsiyle kesişen sorunlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Gözetleme ve veri toplama, bunların kullanımı artık birçok sektörde iş modellerinin temelini oluşturmaktadır. Bütün hükümetler ve giderek daha fazla şirket halkın davranışlarını takip ederek bu verilere dayalı bireysel profiller oluşturmaktadır (White House2022: 31). Veri sahipliği ve veri kontrolü açısından “büyük veri uçurumu” ya da “büyük veri bölünmesi” eşitsizlikleri yeniden üreterek derinleştirmektedir (Andrejevic, 2014). Veri arşivi güvenlik politikalarının önemli bir aracı haline gelmekte büyük veriyi analiz ederek “eğilimleri”, “olasılıkları” analiz eden ve asla tarafsız olmayan (Gilespie, 2016) yapay zeka algoritmaları gözaltına alma, banka hesabı dondurma, hedef belirleme, bir sığınma başvurusunu reddetme yönünde egemen kararlar vermektedir (Amoore, 2018). Gözetim ve kontrol mekanizmaları, tahakküm ilişkileri ve totaliterlik güçlenmektedir. Ayrıca, mevcut enerji rejimiyle ekolojik sorunları çözmek bir yana daha da arttırmaktadır (Fuchs, 2019).

Yapay zeka kullanımının önemli siber güvenlik sorunlarının yanı sıra uzun vadeli sonuçları olan ciddi yapısal dengesizliklere neden olma riskini vurgulayan Jelinek vd. (2021: 143) yapay zeka liderliği üzerindeki rekabetin yapay zekanın yoğunlaşmasına ve faydalarının adaletsiz bir biçimde dağılmasına yol açma riski taşıdığına dikkati çekmektedir. Kitleli işgücünün yerinden edilmesi, eksik istihdam ve vasıfsızlaşmanın artması bu risklerin başında gelmektedir. Bu da özellikle düşük ve orta gelirli ülkeleri tehdit edecektir. Toplumlar için giderek artan haysiyet, mahremiyet ve anlam eksikliği de daha fazla yabancılaşma ve fiziksel ve psikolojik refahın ve sosyal uyumun ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Yazarlar, demokrasi açısından ortaya çıkabilecek risklere de işaret ederek politik olarak yapay zekanın özerklik alanını sınırlayarak devlet, ekonomi ve toplum arasındaki güç dengesini değiştirme riskini vurgularlar. Bu durumda otoriter devletler

totaliter rejimlere kayabilir ve demokratik kurumlar aşınabilir. Dezenformasyon ve kamusal alan ile özel alanların kontrolü yoluyla bu eğilimler güçlenebilir.

2. Yapay Zeka Alanını Düzenlemek: Yönetişim ve Politikalar

Yapay zeka sistemlerinin ‘sorumusuzca’ geliştirilmesi ve kullanılmasının vatandaşların haklarının ihlal edilmesine, demokratik süreçlerin, hukukun ve adaletin zayıflamasına, servet ve gücün yoğunlaşmasına, hedefe yönelik bilginin yeni ve etkili biçimleri aracılığıyla kitlesel manipülasyon ve güvenlik zaafalarına neden olacağına altını çizen Baum vd. (2023) yapay zekadan duyulan korkunun önüne geçmek için gerçek düzenleyici yönetim sorularına odaklanmak gerektiğini vurgular. Bu kapsamda şeffaf yapay zeka yöntemleri ve sistemleri kullanılmalı, yapay zeka sistemleri ve araçları diğer bütün ürünler gibi, güvenlik, sorumluluk, hesap verebilirlik ve kontrol açısından kontrol önlemlerine tabi tutulmalı ve “Tüm endüstrilerin ve yaşam alanlarının temel etkisine sahip bir teknoloji olarak yapay zeka, kamusal çıkar göz önünde bulundurularak özel bir dikkat ve öngörüyle ele alınmalıdır.”

Öte yandan bu düzenleme girişimleri hükümetlerin yapay zekaya ve yapay zeka araştırmalarına hakim olan küresel teknoloji şirketlerinin gücü ve kontrolünü sınırlandırma ve yapay zekanın/araştırmalarının ‘demokratikleşmesi’ girişimi olarak da ortaya çıkmaktadır. Hatta bu “bir avuç teknoloji şirketinin gücüne meydan okuma” olarak değerlendirilmektedir (AINow, 2021). Yapay zeka teknolojileri dışsal ve "kara kutulu" bir değişken olduğu, yani geleneksel kontrol ve denetim merkezlerinin dışında üretilen ve iç işleyişi tam olarak anlaşılamayan veya açıklanamayan sistemler olarak organizasyonları ve süreçleri etkilediği için denetim altına alınmak istenmektedir. Ancak bu teknolojilerin tasarım ve geliştirilmesini şekillendiren aktörler küresel teknoloji firmaları ve araştırma kurumları olduğu için alan, bu teknolojilerin analiz edilmesi için gerekli analitik araçların hepsine sahip değildir. Dolayısıyla teknoloji tam olarak anlaşılammakta ve kontrol altına alınamamaktadır (Fischer ve Wenger, 2021: 171). Bu nedenle düzenleme çalışmalarında yapay zekayı şeffaflaştırma önemli yönelimlerden biri haline gelmektedir.

Bu çerçevede, yapay zeka yönetiminde düzenleme çabalarının özetle üç temel aks üzerinde şekillendiği ifade edilebilir. Bunlardan ilki yapay zekanın küresel rekabette stratejik bir kaynak olarak kontrol altına alınması, ikincisi teknoloji şirketlerinin bu alandaki gücünün sınırlandırılması ve üçüncüsü de kısa ve uzun vadede neden olduğu/olabileceği yıkıcı toplumsal sorunlar karşısında önlem alınmasıdır. Bu son çerçevedeki ulusal ve uluslararası

yönetişim yaklaşımlarının amacı, yapay zekanın topluma fayda sağlayan fırsatlarını gerçekleştirirken yapay zeka ile ilişkili riskleri azaltmaktır. Bu hedef, genel olarak bir yapay zeka sorumluluk ilkesi veya insan merkezilik olarak özetlenmiştir (Jelinek vd. 2021).

Doğrudan yapay zeka politikası, hem ulusal hem yerel düzeyde bir dizi girişimi içermektedir.

Henüz Nisan 2023'te, Avrupa Birliği, Avrupa Algoritmik Şeffaflık Merkezi ECAT'ı açmıştır. Yine 2022 yılı Kasım ayında bütün AB ülkelerini bağlayan ve dolaylı yapay zeka politikası dijital hizmetler yasası yürürlüğe girmiştir. ABD'de Algoritmik Hesap verilebilirlik Kanun Tasarısı benzeri hem ulusal düzeyde hem de eyaletler düzeyinde yoğun düzenleme çalışmaları devam etmektedir. Bu girişimler arasında araştırma ve geliştirme için fon sağlanması, yapay zeka temelli teknolojiler için belirli düzenlemeler, gizlilik ve veri koruma düzenlemeleri, ve yapay zeka sistemlerindeki önyargı ve ayrımcılığı ele alma çabaları bulunmaktadır. Bu alanlarda koordinasyon ve iş birliği, politikaların bütünlüklü bir şekilde uygulanması ve demokratik denetim açısından ilerlemeye ihtiyaç bulunmaktadır (Brundage ve Bryson, 2016).

Küresel düzeyde düzenleyici ilgi ise büyük ölçüde verilerin ve yapay zekanın ticaretle ilgili yönlerini yönetmeye odaklanmıştır. Örneğin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) veri ticaretinin geleneksel ticaret anlaşmaları tarafından yönetilen mal veya hizmet ticaretinden farklı olup olmadığını ve yapay zeka inovasyonu da dahil olmak üzere veriye dayalı ekonomik kalkınma için gerekli düzenlemeleri incelemektedir.

Ayrıca, yapay zekanın toplumsal kullanımlarının hızla arttığı 2015 yılından bu yana bu teknolojilerin uygulanmasıyla ilgili riskler de daha çok gündeme gelmektedir. Uluslararası aktörler etik sorunların peşine düşmektedir. Uluslararası kuruluşlar ve ulusal devletler bu riskleri araştırarak merkezler kurmaktadır. Politika aktörleri, Yapay Zeka üzerine politika belgeleri ve raporlar yayınlamaya bu konunun önemini artırmaya katkıda bulunmaktadır. Son dönem Yapay Zeka yönetişimi araştırmalarının odak noktasında da ulusal hükümetler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan bu yapay zeka stratejileri, beyaz kitaplar, etik kurallar ve benzeri belgeler bulunmaktadır (Jobin, vd., 2021). Bu belgeler politik düzenlemelere yapay zekanın toplumsal fayda ve insan için çalışmasına yönelik yol gösterdiği iddiasındadır. Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, OECD ve UNESCO gibi birçok uluslararası kuruluş tarafından 2019'dan bu yana bu tür çabalar yürütülmektedir. Avrupa Birliği, Güvenilir Yapay Zeka İlkelerini

2019'da yayınlamış (Avrupa Komisyonu, 2019) ve bu ilkeler şu anda son aşamalarında olan yapay zeka düzenlemesi (YZ Kanunu) için bir başlangıç noktası olmuştur. Avrupa Konseyi, ABD, Kanada ve Japonya'nın da imzalamasını umduğu bir Yapay Zeka Antlaşması üzerindeki müzakereler devam etmektedir. OECD, 2019'da Yapay Zeka ilkelerini benimsemiş (Yeung, 2020) ve UNESCO, 2021 yılında 193 üyesinin tamamı tarafından imzalanan Yapay Zeka Etik anlaşmasını kabul etmiştir (UNESCO, 2022). Bu anlaşma yapay zeka etiğine ilişkin ilk küresel standart belirleme aracıdır.

2.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Düzenlemeler

Yapay zeka yarışında küresel lider kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri bir yapay zeka stratejisi belirleyen ilk ülkeler arasında olmakla birlikte yapay zekaya verimlilik, etkinlik, güvenlik gibi alanlarda ABD'nin küresel liderliğini ve rekabet gücünü devam ettirebilmesi açısından yaklaşılmakta, kişi hak ve özgürlükleri açısından ve toplumsal fayda bakımından riskler ve etik sorunlar tanımlanmakla ve yoğun olarak tartışılmakla birlikte yasal düzenlemelerin teknolojinin gelişmesini engelleyeceği endişesiyle düzenleyici tedbirlerden kaçınılmaktadır (Yılmaz vd., 2021). Ortak refahı arttırmak ve yapay zekanın toplumsal risklerini minimize etmek için yapay zekanın “yeniden” tasarlanması için yoğun kamusal tartışmalar yapılmakla (Acemoğlu, 2022) birlikte politika belgelerinin, uzman raporlarının, kongre bildirilerinin ve en nihayetinde yasa tasarılarının hukuki güce kavuşturulmasında tereddütler yaşanmaktadır. Eyaletlerde ilgili düzenlemeler daha çok tüketicilerin veri gizliliğini korumaya yöneliktir (iapp, 2023).

2019 yılında hazırlanan Algoritmik Hesap Verebilirlik Yasa Tasarısı yüksek riskli yapay zeka uygulamalarının tasarlama ve geliştirme süreçlerinde kullanılan verilerin ve algoritmaların adalet, doğruluk, önyargı ve ayrımcılık, gizlilik ve güvenlik açılarından bağımsız denetçiler ve teknoloji uzmanları tarafından denetlenmesini içermektedir (Yılmaz vd.: 460-461).

Savunucular, araştırmacılar ve hükümet kuruluşları, yapay zeka ve diğer otomatik sistemlerin etik kullanımı için prensipler önermişlerdir. Bunlar arasında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 2019 Yapay Zeka Önerisi (İlkeleri) yer almaktadır. Bu öneri, güvenilir yapay zekanın sorumlu bir şekilde yönetilmesi için prensipleri içermekte olup Amerika Birleşik Devletleri tarafından da kabul edilmiştir. Ayrıca, Federal Hükümetin Güvenilir Yapay Zekayı Teşvik Eden 13960 Sayılı Yürütme Emri, federal hükümetin yapay zeka kullanımını düzenleyen prensipleri belirlemektedir. Bu prensipler, ABD Sağlık, Eğitim ve Refah Departmanı'na bağlı bir danışma kurulunun 1973 raporundan türetilen Hakkında Kayıtlar, Bilgisayarlar ve

Vatandaşların Hakları başlıklı raporda yer alan "Adil Bilgi Uygulama İlkeleri" (FIPPs) ile uyum içindedir. (White House, 2022: 9). Ayrıca, son yıllarda, bazı eyalet ve yerel yönetimlerin uygulamada ortaya çıkan sorunlara yasal düzenlemelerle yanıt vermekte ve bazı mahkemeler uzun süredir var olan yasal korumaları yeni ve gelişmekte olan teknolojilere genişletmektedir.

11 Şubat 2019 tarihli Yapay Zekada Amerikan Liderliğini Sürdürmek başlıklı 18859 sayılı yönetmelik ABD'nin uluslararası rakipleri karşısında yapay zeka teknolojilerinin geliştirilmesi ve liderliğinin sürdürülmesi için iş gücünün ve Amerikan yapay zeka üssünün korunmasına odaklanmaktadır (Executive Order 13859, 2019). 3 Aralık 2020 tarihli Federal Hükümetin Güvenilir Yapay Zeka Kullanımını Teşvik Eden 13960 Sayılı Yönetmeliği ise, belirli federal kurumların, milli güvenlik veya savunma dışındaki amaçlar için yapay zeka tasarımı, geliştirme, edinme veya kullanma aşamasında yasal ve ülkenin değerlerine uygun, amaçlı ve performans dayalı, doğru, güvenilir ve etkili, güvenli, güvenilir ve dirençli, anlaşılabilir, sorumlu ve izlenebilir, düzenli olarak izlenen, şeffaf ve hesap verebilir olmasını gerektirir (Executive Order 13960, 2020).

Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü NIST, Yapay Zekada Önyargıyı Tanımlama ve Yönetme için Özel Yayın 1270'i yayınlamıştır. Bu özel yayın, yapay zekadaki önyargının risklerini ve zorluklarını açıklamakta ve nasıl ve neden kamuya güveni zedeleyebileceğini örneklerle göstermektedir. Yapay zeka önyargısının sistemik, istatistiksel ve insan kaynaklı olmak üzere üç kategoriye ayrıldığını ve nasıl ve nerede zararlara katkıda bulunduğunu açıklamaktadır. Ayrıca, önyargıyı azaltma konusundaki üç temel zorluğu - veri setleri, test ve değerlendirme, ve insan faktörleri - tanımlayarak bu zorlukları ele almaya yönelik ön bilgilendirme sağlamaktadır. Bu özel yayın, yapay zeka önyargısını belirleme ve yönetme konusunda sosyoteknik bir perspektif sunmaktadır (NIST, 2022). Yine NIST yapay zekanın bireylere, kuruluşlara ve topluma yönelik risklerini daha iyi yönetmek için bir risk yönetimi çerçevesi geliştirmektedir. Kongre tarafından talep edilen NIST YZ Risk Yönetimi Çerçevesi, YZ ürünlerinin, hizmetlerinin ve sistemlerinin tasarımı, geliştirilmesi, kullanımı ve değerlendirilmesine güvenilirlik değerlendirmelerini dahil etmeye yardımcı olmak üzere gönüllü olarak kullanılması amaçlanmaktadır. NIST çerçevesi, doğruluk, açıklanabilirlik ve yorumlanabilirlik, güvenilirlik, gizlilik, sağlamlık, güvenlik ve önyargıların ve zararlı kullanımların azaltılması gibi güvenilirlik özelliklerini ele almak için yenilikçi yaklaşımların gelişimini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. NIST çerçevesi, YZ teknolojileri ve sistemlerinin ön tasarım, tasarım ve geliştirme, dağıtım, kullanım, test ve değerlendirme süreçlerinde

şeffaflık, hesap verebilirlik ve adalet gibi prensipleri içermektedir (NIST, 2023).

Bazı ABD bakanlıkları da YZ sistemlerinin etik kullanımı için özel çerçeveler geliştirmektedir. Öte yandan federal hükümetin gözetimi ve diğer veri toplama ve kullanımı, sivil özgürlükleri korumaya yardımcı olan yasal korumalar tarafından düzenlenmektedir ve bazı durumlarda veri saklama konusunda sınırlamalar getirilmektedir. Birçok eyalet ayrıca tüketici veri gizliliği koruma düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Ancak, bunlar henüz standart uygulamalar değildir ve Amerika Birleşik Devletleri, kişisel veriler konusunda halkın haklarını düzenleyen kapsamlı bir yasal veya düzenleyici çerçeve eksikliği yaşamaktadır. Özel sağlık, istihdam, eğitim, kredi gibi belirli bağlamlarda kişisel verilerin toplanması ve kullanımını yönlendirmek için yamalı bir yasa mevcuttur, ancak bu yasaların diğer bağlamlarda ve giderek otomatikleşen bir toplumda nasıl uygulandığı belirsiz olabilir (Blueprint 2022: 31).

2.2. Avrupa Birliğinde Düzenlemeler

2018 yılından itibaren Avrupa Birliği ülkelerinin tek tek geniş kapsamlı yapay zeka düzenlemelerine gittiği görülmektedir. Bu düzenlemelerin amaçları, yapay zekanın eğitim, sağlık, ekonomi, savunma ve güvenlik gibi alanlara entegrasyonunu sağlayarak toplumla bütünleştirilmesi ve hem üretim ve ekonomide yarattığı avantajlardan faydalanılmasını sağlamak ve ülkelerin uluslararası rekabet gücünü artırmak şeklinde özetlenebilir. Bu amaçla yapılan düzenlemeler kapsamında kurumlar ve inovasyon merkezleri açılmış, fonlar aktarılmış, veri altyapıları oluşturulmuş, olası risklere karşı önlemler alınmıştır (Erdem ve Özbek, 2021: 52-56)

AB ise yapay zeka politika çalışmalarında üye ülkeler arasındaki iş birliğini geliştirerek ve tüm AB ülkelerini bağlayıcı genel “Avrupa yaklaşımı” oluşturarak uluslararası alanda rekabete katılabilmek ve yapay zeka lideri haline gelebilmek amacıyla 2018 yılından itibaren düzenleme çalışmalarına başlamıştır. AB’nin yapay zekaya yönelik politika önceliklerini araştırma-geliştirme ve endüstriyel kapasitenin artırılması hedefi, aynı zamanda da temel hakların güvence altına alınması çabası şekillendirmiştir (Abalı, 2022: 228).

2018-2020 yıllarında gerçekleştirilen ilk dönem düzenlemelerde AB’nin yapay zeka alanında lider olmasına yönelik planlamalar yapılmış, yenilikçi teknolojilerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, toplumla bütünleştirilmesi, buna yönelik altyapıların ve mevzuatın oluşturulması, yatırımcıların

desteklenmesi, yapay zeka teknolojilerinin kamu, sağlık ve endüstriye entegrasyonu, uzman gruplarının oluşturulması, inovasyon merkezlerinin kurulması, riskli kullanımlarının tespit edilerek alınabilecek önlemlerin tespiti, mevcut politikaların toplum üzerindeki etkilerinin araştırılması ve risklerin önlenmesi alanlarında girişimlerde bulunulmuştur (Erdem ve Özbek, 2021; Abalı, 2022). Özetle ilk dönem çalışmalarının amacı yapay zekayı Avrupa toplumu için çalışır bir güç haline getirerek bu alanda küresel düzeyde liderleşmektir.

2020'den sonraki düzenlemeler ise iş birliği, inovasyon, kamuya ve özel sektöre entegrasyon çabalarını sürdürürken belirli standartların ve yaklaşımların geliştirilerek AB çapında hakim hale getirilmesine yönelik çabalar yoğunlaşmıştır. Küresel düzeyde AB'yi yapay zeka alanının lideri haline getirmeye yönelik girişimler devam etmektedir. Ancak yapay zeka alanındaki düzenlemelerde dikkat çekici gelişme odağın insanın temel hakları ve kamusal yararın sağlanmasına, toplumsal riskleri önlemeye doğru kaymasıdır. Bu çerçevede sürdürülebilir, güvenilir yapay zekanın geliştirilmesi, bu teknolojilerin insan hakları ve Avrupa Birliğinin değerleriyle uyumlulaştırılması, örneğin güvenlik, yargı gibi alanlarda çalışma prensiplerinin insanı merkeze alacak şekilde belirlenmesi, çevre ve insanın korunması, insan ve kamu yararı açısından yüksek riskli sistemlerin yasaklanmasına kadar giden bir dizi düzenlemenin yapılmasıdır (Erdem ve Özbek, 2021).

AB, Yapay zeka sistemlerini etkin bir şekilde düzenlemek için çaba sarf etmektedir ve bu konuda özel araçlar (YZ Kanunu, YZ Sorumluluk Direktifi), yazılım düzenlemesi (Ürün Sorumluluk Direktifi) ve platformlara yönelik ancak yapay zekayı kapsayan yasalar bulunmaktadır (DSA; Dijital Pazarlar Kanunu). Ayrıca, ayrımcılığı engellemeye yönelik olan ve veri koruma kanunu gibi, teknolojiye duyarsız yasalar da YZ sistemlerine uygulanmaya devam etmektedir. (Hacker vd. 2023) AB Yapay Zeka Yasası (Tasarısı) yapay zekayı düzenlemek için yapılan ilk ve küresel açıdan en iddialı girişimdir (Li, 2023). Risk temelli bir yaklaşımla potansiyel zararların önlenmesine yönelik hazırlanan tasarı, yüksek, orta, düşük risk tanımlamalarının "keyfi" olmasıyla, yapay zekayı ürün paradigması içerisinde ele almakla, zarar durumlarında yaptırım mekanizmalarını içermemekle, insanları halktan ziyade bir ürünü kullanan tüketiciler olarak ele almasıyla, temel haklar üzerindeki olası etkilerin tanımlanmaması ve ön testler öngörülmemesi ile ve temel hakların ötesinde ortak çıkar ve kolektif düzeydeki tehditlere yer vermemesiyle eleştirilmektedir (STOA, 2022: 51-54).

Öte yandan yapay zekanın insanlar için çalıştırılması ve toplumsal iyi için bir güç haline gelmesini sağlamak, Avrupa Birliğinde yapay zekanın geliştirilmesi ve benimsenmesi, laboratuvarlardan pazara büyümesi, yüksek etkili tüm sektörlerde stratejik liderliğinin sağlanmasının yanında mükemmellik ve güvene dayalı “Avrupa yaklaşımının” en önemli hedefleri arasında girmiştir. Bu çerçevede de temel hakları ve güvenlik risklerini ele almak, hukuki sorumluluk çerçevelerini ve kurallarını yapay zekaya uyarlamak girişimleri öne çıkmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2023).

Genel veri koruma yönetmelikleri ve uygulama direktiflerinden başlayarak kişisel olmayan verilere ilişkin yönetmelik, Açık Veri Direktifi gibi düzenlemelerle ve bunların devamı olarak üzerine inşa edilen yapay zeka tasarısı da dahil olmak üzere girişimlerle temelde AB halklarının verileri büyük teknoloji şirketlerine karşı korunmaya, veriler yerleştirilmeye ve kamusal kontrol için iş birlikleri örülmeye çalışılmaktadır.

3. ABD ve AB Güncel Politika Belgelerinin Bir Karşılaştırması

Bu bölümde, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliğinin yapay zekaya ilişkin gelecekte yapılacak yasal düzenlemelere öneri olarak ortaya konan ve yapay zeka uygulamalarında insanların temel hak ve özgürlüklerinin korunması, kamusal faydanın sağlanması ve toplumsal risklerin önlenmesini merkeze alan yakın tarihli iki güncel politika belgesi incelenmektedir.

Bu belgeler ABD'nin Beyaz Saray Bilim ve Teknoloji Politikaları Ofisi'nin Ekim 2022'de yayınladığı “Otomasyon Sistemlerini Amerikan Halkı İçin Çalışır Hale Getirmek” (White House, 2022) ve Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisinin Bilim ve Teknolojinin Geleceği Komisyonu tarafından Haziran 2022'de yayınlanan “Veriyi ve Yapay Zekayı Herkes İçin Yönetmek: Sürdürülebilir ve Adil Veri Yönetimi İçin Modeller” başlığıyla yayınlanan çerçeve belgesidir (STOA, 2022). Politika belgelerinin önerileri Türkiye’de yapay zeka üzerine düzenleme tartışmaları açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle her belgenin önerileri amacı ve kapsamıyla tek tek ele alınmakta, sonuç ve tartışma kısmında ise belgelerdeki ortak ve farklı yaklaşımlar, belgelerin dayandığı perspektifle ilişkilendirilerek tartışılmaktadır.

3.1. Yapay Zeka Haklar Bildirgesi Taslağı

Çalışma kapsamında incelenen ilk belge ABD'nin Beyaz Saray Bilim ve Teknoloji Politikaları Ofisi'nin Ekim 2022'de yayınladığı “Otomasyon Sistemlerini Amerikan Halkı İçin Çalışır Hale Getirmek” başlığıyla yayınlan Yapay Zeka Haklar Bildirgesi Taslağıdır. Belge, sektöre özgü gizlilik yasaları ve denetim gereklilikleri gibi mevcut yasa veya politikaların- rehberlik sağlamadığı durumlarda, politika kararlarını bilgilendirmek için hazırlanmıştır. Belge, yapay zeka alanında özel sektör, hükümetler ve uluslararası konsorsiyumlar tarafından daha önce yayınlanmış, otomatik sistemlerin sorumlu kullanımını yönlendirmek için ilkeler ve çerçeveleri operasyonelleştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu öneri ve çerçeveleri politikaya, uygulamaya veya teknolojik tasarım sürecine dahil etme konusunda geniş toplumsal kesimlerin çıkarlarını korumaya yönelik bir ulusal değerler beyanıdır ve bu ilkelerin uygulanması için bir araç seti önermektedir.

Belgenin önsözünde yapay zeka, demokrasinin önündeki en büyük zorluklardan biri olarak nitelenmektedir: “Bugün demokrasinin önündeki en büyük zorluklardan biri, teknolojinin, verilerin ve otomasyon sistemlerinin Amerikan halkının haklarını tehdit edecek şekilde kullanılmasıdır.” Yapay Zeka Haklar Bildirgesi Taslağı, insanların yapay zeka karşısında korunması çerçevesinde otomatik sistemlerin tasarımını, kullanımını ve uygulamasını yönlendirmeye yardımcı olmak için beş ilke ve ilgili uygulamalar setini içermektedir. Yapay zekanın yoğun kullanımı karşısında “Amerikan halkının haklarını korumayı amaçladığı” ifade edilmekte, bu ilkelerin, Amerikan halkıyla yapılan geniş istişareler sonucu geliştirildiği vurgulanmaktadır.

Beyaz Saray Bilim ve Teknoloji Politikası Ofisi, belgenin hazırlanma aşamasında algoritmik ve veriye dayalı uygulamalardan etkilenen ya da konuyla ilgili topluluklar, sektör paydaşları, teknoloji geliştiricileri, tüm alanlardan uzmanlar, hükümet yetkilileri ile bir yıl boyunca süren geniş duyurusu yapılan kamuya açık bir dizi toplantı yürütmüştür. Belgenin otomatik sistemlerin demokratik değerlerle uyumlu olarak geliştirilmesi ve kullanılması için bir yol haritası ortaya koyduğu belirtilmekte, sivil hak ve özgürlükleri ve gizliliği koruyan, demokratik değerlerle uyumlu otomatik sistemler inşa etmek için beş ilkenin sıkı bir şekilde takip edilmesi önerilmektedir. Bunlar, “Güvenli ve Etkin Sistemler”, “Algoritmik Ayrımcılıktan Korunma”, “Veri Güvenliği” ve algoritmaların bildirimler ve açıklamalarla şeffaf hale getirilmesini ifade eden “Aydınlatma Metinleri ve Açıklamalar”, yapay zeka süreçlerinde insan unsurunun ve kullanıcıların

insana ulaşması alternatifinin mutlaka korunmasını ifade eden “İnsan Alternatifleri, Değerlendirme ve Geri Dönüş” ilkeleridir.

3.1.1. Güvenli Sistemler ve Algoritmik Ayrımcılıktan Korunma

Güvenli ve etkin sistemler ilkesi, otomatik sistemlerin, bireylerin veya toplulukların güvenliğini tehlikeye atma niyeti veya öngörülebildiği halde bu olasılıkla tasarlanmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Buna göre otomatik sistemler, bireylerin ve toplulukların kullanımı veya etkileriyle ilgili istenmeyen, ancak öngörülebilir zararlardan korunmanızı sağlamak için tasarlanmalıdır. Burada tasarlama, geliştirme ve uygulama sürecinde uygun olmayan veya ilgisiz veri kullanımından doğacak birleşik zararların önlenmesi gerekliliği vurgulanmakta ve bunun için sistemin güvenli ve etkili olduğunu doğrulayan bağımsız değerlendirme ve raporlama yapılması önerilmekte, denetleme ve raporlama sonuçlarının kamuoyuna açıklanması istenmektedir. Otomatik sistemlerin insan tarafından sürekli izlenmesi ve denetlenmesi, net kurumsal denetimler, sadece ilgili ve yüksek kaliteli verinin kullanılması, risklerin tespiti ve azaltılması için önlemlerin alınması bu ilkenin gerçekleştirilmesinin koşulları arasındadır. Ayrıca koruyucu önlemlerin, sistemlerin devreye alınmamasını hatta kullanımdan kaldırılmasını içermesi talep edilmektedir.

Otomatik sistemlerin tasarımcıları, geliştiricileri ve uygulayıcılarını, bireyleri ve toplulukları algoritmik ayrımcılıktan korumak ve sistemleri adil bir şekilde kullanmak ve tasarlamak için proaktif ve sürekli önlemler almaya çağrılmaktadır. Adaletsiz sonuçlar üretebilecek ve mevcut adaletsizlikleri derinleştirebilecek ayrımcılığa karşı korumaların otomatik sistemlerin tasarım, dağıtım ve sürekli kullanıma entegre edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu ilkeye göre “ayrımcılıktan koruma” belirli bazı önlemleri içermelidir. Bu önlemlerin başında sistem tasarımının bir parçası olarak proaktif eşitlik değerlendirmeleri yapılması bulunmaktadır. Veri kullanımında demografik veriler gibi ayrımcılığa yol açabilecek sınıflandırmalardan kaçınılması ve verilerdeki önyargıların sürekli izlenerek tespit edilmesi ve azaltılması gerekmektedir. Engelliler için tasarım ve geliştirme aşamasında erişilebilirliğinin sağlanması, algoritmaların eşitsizlik testlerini ve eşitsizlikleri azaltma önlemlerini sürekli hale getirilmesi ve bu test ve önlemlerin açık kurumsal denetimi de ayrımcılığın önlenmesi için önemlidir. Bu korumaları doğrulamak için bağımsız değerlendirme ve anlaşılır, sade ve etkili dilde raporlama yapılması ve test sonuçları ile raporlamaların kamuoyuna açıklanması gerekmektedir.

3.1.2. Veri Güvenliği, Aydınlatma Metinleri ve İnsan Alternatifleri

Belgede, gözetim teknolojilerinin en yüksek düzeyde gözetime tabi olması gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle, sağlık, ceza adaleti, finans, iş ve çalışma, eğitim ve gençlik gibi hassas alanlarda kullanıcının çıkarlarının ön planda tutulması, gelişmiş koruma ve kısıtlamalar önerilmektedir. Kötüye kullanım amacı taşıyan veri uygulamalarına karşı kişilerin ve grupların korunması konusunda yerleşik koruma anlayışı benimsenmektedir. Bu bir sistem veya teknolojinin tasarım aşamasından itibaren güvenlik, gizlilik ve kullanıcı haklarını koruyacak şekilde entegre edilmiş önlemler alması anlamına gelmektedir. Böylelikle önlemler uygulamanın tüm yaşam döngüsü boyunca sürdürülür. Burada “Otomatik sistemlerin tasarımcıları, geliştiricileri ve uygulayıcıları, verilerinizin toplanması, kullanılması, erişimi, aktarılması ve silinmesi konusunda uygun şekillerde ve mümkün olan en yüksek ölçüde sizden izin almalı ve kararlarınıza saygı göstermelidir; mümkün olmadığında, alternatif gizlilik için tasarım korumaları kullanılmalıdır” denilmektedir. Sadece veri toplamayı haklı hale getiren durumlar için ve kısa, anlaşılır onay talepleri istenmesi ve onay verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu noktada da gözetim teknolojilerinin, en azından ön dağıtım değerlendirmesini içeren artırılmış denetimlere tabi tutulması önerilmektedir.

Bu çerçevede otomatik sistemlerden halkın (kullanıcılar) sistemlerin metadaları üzerinde kontrol hakkına sahip olması, kullanıcıların gizliliğinin ve mahremiyetinin korunacak şekilde tasarlanmaları beklenmektedir. Kullanıcıların riskleri anladığından emin olmak üzere kullanıcı deneyimi testlerinin yapılması, veri toplama ve kullanım kapsamının sınırlandırılması, verilerin dar ve belirli hedefler için toplanması ve yeni görevler için ve farklı bağlamlarda kullanılamaması, mümkün olan en kısa sürede silinmesi de alınması gereken önlemler arasındadır. Ayrıca, riskler sürekli değerlendirilerek gizlilik ihlali risklerinin arttığı durumlarda verilerin kullanılmaması ve işlenmemesini de içeren önleyici tedbirler de alınmalı, risklerdeki artışlar kullanıcılara bildirim veya rıza talepleri yoluyla aktarılmalıdır. Gizliliği koruyan ve arttıran şifreleme gibi teknolojilerin yanı sıra geleneksel güvenlik sistemleri protokollerinin kullanılması önerilmektedir.

Otomatik sistemlerin tasarım aşamasından (dağıtımdan önce) başlayarak tüm süreçlerde potansiyel riskleri ve zararları içeren denetimlere tabi tutulması, kullanıcıların bu sistemler aracılığıyla gözetiminin ise sınırlı ve orantılı hale getirilmesi, bunun için, izlenen kişi sayısının en düşük düzeyde tutulması ve bu kişilerin izleme öncesinde açık ve belirli bildirimlerle

gözlendiği ve gözetim yoluyla elde edilen verilerin nasıl kullanılacağı konusunda bilgilendirilmesi öngörülmektedir. Sürekli izleme ve gözetim sistemlerinin hakların kullanımını engelleyecek şekilde kullanılmaması, ayrımcılığa neden olabilecek cinsiyet, coğrafya, konum, gruplar gibi çeşitli kategorileri içeren kimlikle ilgili bilgileri kullanmaması, fiziksel ve dijital çalışma ortamlarında, kamu eğitim kurumlarında ve kamuya açık yerlerde kullanılmaması talep edilmektedir. Verilerin toplanması ve işlenmesi için halktan uygun, anlamlı, kullanıma özgü, kısa ve doğrudan rıza talepleri istenmesi, bu taleplerin anlaşıldığından ve okunulabilirlik/anlaşılabilirlik standartlarını karşıladığından emin olmak için sürekli olarak kullanıcı deneyimleri araştırmaları yapılması ve kullanıcı tercihlerini karartan ya da manipüle eden kullanıcı deneyimi tasarım seçimleri yani “karanlık desenler” kullanılmaması gerekmektedir.

Kullanıcıların kendileriyle ilgili toplanan veriye ve bu verileri toplayanların bilgilerine ulaşabilmesi, gerektiğinde düzeltebilmesi, verdiği izni/onayı geri çekebilmesi de veri güvenliğinin önemli koşullarındandır. Ayrıca, otomatik sistemlerin bu önlemleri almak ve gizlilik risklerini değerlendirmek konusunda sürekli eğitilmesi, veri gizliliğinin ve kullanıcı kontrolünün korunup korunmadığına ilişkin bağımsız değerlendirmelerin yapılması ve bunların açık ve sade bir dille açıklanması da önemlidir. Kullanıcıların verilerinin ve metadatalarının nasıl ve ne zaman, kim tarafından toplandığı, nasıl depolandığı nasıl ve ne zaman kim tarafından kullanıldığı gibi bilgileri içeren raporların veri saklama süreleri ve kapsam sınırlamaları bilgilerini de içerek şekilde sürekli raporlanarak kamuoyuna duyurulması, sağlık, ceza adaleti, istihdam, eğitim ve kişisel finans gibi hassas alanlarda ve hassas alanlarda olmasa bile yetişkin olmayan bireylerden toplanan hassas verilerin ek korumalara tabi tutulması da öngörülmektedir.

Aydınlatma metinleri ve açıklamalara ilişkin ilke ise, kullanıcıların otomatik bir sistemin kullanıldığını bilme ve kendilerine etki eden sonuçlara nasıl ve neden katkıda bulunduğunu anlaması gerektiğinin altını çizmektedir. Kişinin bireysel hak ve özgürlüklerinin, demokratik değerlerin ve demokratik hakların kullanılmasının korunması için halkın haklarını, fırsatlarını, erişimini etkileyen potansiyel zararlardan korunabilmesi için otomatik sistemlerin kullanılıp kullanılmadığı, neden ve nasıl kullandığı bilgisini edinmesi gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Sistemin (örneğin birinin suçlu olduğuna, ya da şüpheli olduğuna dair) sonuçlara nasıl ulaştığına dair açıklama ve kamu şeffaflığı talep edilmektedir. Dolayısıyla aydınlatma metinleri ve açıklamaların gerçekten bunu sağlayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bu noktada otomatik sistemlerin tasarımcıları, geliştiricileri ve dağıtıcıların, erişilebilir ve sade dilde belgeler sunması gerektiği vurgulanır.

Açıklamalar açık, güncel, zamanında ve erişilebilir olmalı, risk düzeylerine, amaçlara ve hedef kitleye uygun olarak özelleştirilmelidir. Yani, otomatik sistemler, vatandaşlar ve sistemi anlaması gereken operatörler veya diğer kişiler için, teknik olarak geçerli, anlamlı ve yararlı açıklamalar sunmalıdır ve risk düzeyine bağlı olarak bağlam temelinde ayarlanmalıdır. Bu tür otomatik sistemler hakkında özet bilgiler içeren sade dilde raporlar ve bildirim ve açıklamaların netliği ve kalitesi değerlendirmeleri mümkün olduğunda kamuya açık hale getirilmelidir. Değişiklikler her zaman zamanında ve açıkça bildirilmelidir. Bu ilkenin otomatik sistemler tarafından halka adil ve eşit muamele edildiği, geçerli ve makul biçimde kullanıldığına dair “güven” tesis etmesi için önemli olduğu vurgulanmıştır.

İnsan alternatifleri, değerlendirme ve geri dönüş ilkesi ise halkın haklarının, fırsatlarının ya da erişiminin tehlikeye girdiği durumlarda insanların otomatik sistemler yerine insan alternatifine yönelme seçeneğine sahip olmasını ve geri bildirimde bulunabilmesini ifade etmektedir. Bu, otomatik sistem başarısız olursa, hata üretirse ya da bir itirazımız varsa insan değerlendirmesi süreciyle (geriye dönük olarak da) çözüme ulaşabilme hakkını da içermektedir. Belge, özellikle, adalet, istihdam, eğitim ve sağlık gibi hassas alanlarda kullanılan otomatik sistemlerde bu hakkın kritik olduğuna işaret etmekte ve herkes için adil, zamanında, erişilebilir, etkili, otomatik sistem kullanılmaya devam ettiği sürece devam edecek şekilde sürdürülebilir insan erişimi sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca söz konusu yüksek riskli kararlarda insan değerlendirmesi olmaksızın kullanılmasının engellenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Bu düzenlemenin bazı önemli adımları atacak bir şekilde yapılması vurgulanmaktadır. Bu adımlar, “Uygulamaların amaca uygun şekilde özelleştirilmesi”, “denetim için anlamlı erişimi sağlaması”, “sistemi kullanan insanlar için eğitimleri içermesi” ve “olumsuz veya yüksek riskli kararlar için insan değerlendirmesidir.” Yine burada da açıklamaların, zamanlama, erişilebilirlik, sonuçlar ve etkinlik değerlendirmesini içeren raporların, mümkün olduğunda kamuya açık hale getirilmesi öngörülmektedir.

Belge ayrıca, hem federal hem eyalet düzeyindeki hükümetlerden her boyuttaki şirketlere kadar atabilecekleri somut adımları gösteren bir somut eylemler ve uygulamalar kılavuzu da içermektedir. Ancak belgede, algoritmaların ve yapay zekanın sosyoekonomik eşitsizlikleri nasıl derinleştirebileceğine veya bu tür eşitsizlikleri azaltmak için nasıl kullanılabilirliğine dair özel bir vurgu yapılmamıştır. Taslak, teknoloji şirketleri tarafından yapay zekayı karalamak ve ABD’yi Çin’le yapay zeka

yarışında zayıflatmakla eleştirilmektedir. Taslağın yapay zekanın ABD anayasası ile bir uyumlulaştırma çabası olarak ortaya çıkması yapay zekanın insan ve kamusal fayda çerçevesinde düzenleme öneren toplumsal kesimlerin desteğini almıştır. Ancak yasalarla düzenlenmeyen yeni gelişmeler için de insanların ve temel hakların lehine yeni düzenlemelerin yapılması önerilerini içermemesi belgenin “faydalı ama eksik” olduğu yorumlarına neden olmuştur (Park, 2023: 27).

3.2. Veriyi ve Yapay Zekayı Herkes İçin Yönetmek

Çalışmada incelenen ikinci belge, Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisinin Bilim ve Teknolojinin Geleceği Komisyonu tarafından Haziran 2022’de yayınlanmıştır. Bu çerçeve belgenin başlığı da “Veriyi ve Yapay Zekayı Herkes İçin Yönetmek: Sürdürülebilir ve Adil Veri Yönetimi İçin Modeller” şeklindedir.

Çalışmanın “veri adaleti yaklaşımı” ile yapıldığı vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım büyük teknoloji şirketlerinin ve bunların ekonomilerinin entegre olduğu devletlerin çıkarları çerçevesinde gerçekleşen mevcut küresel veri yönetimi modeli içerisinde verinin değer yaratan bir varlık olarak kavramsallaştırılması ve vatandaşların veri sağlayıcıları olarak görülmesinin, buna bağlı olarak ortaya çıkan veri formlarına erişim ve kullanım üzerindeki eşitsizliklerin, fayda ve risklerin dağılımındaki dengesizliklerin eleştirisi ve alternatifi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımın, temel hedeflerinin eşitliğin, çoğul çıkarların tanınması ve temsiline ve kamu mallarının oluşturulması ve korunmasına odaklandığı ifade edilmektedir.

Belge, hem Avrupa veri yönetişimi stratejisinin genel bir değerlendirmesini sunmakta, hem de yapay zeka yasası, veri yönetişimi yasası ve veri yasası için özel politika seçenekleri üretmektedir. ABD menşeli politika belgesinden farklı olmak üzere bu raporun ele aldığı temel soru, yapay zekanın kamu mallarına katkıda bulunan ve kamu değeri yaratan olumlu bir vizyonunun nasıl teşvik edebileceğidir. Belge yapay zeka ve veri yönetimini demokratikleştirmek ve adil bir şekilde dağıtılmasını, böylelikle bu teknolojiden tüm toplumun faydalanmasını sağlamaya yönelik bir dizi strateji ve araç sunmaktadır. Belgenin teknoloji şirketlerinin alandaki aşırı gücünün ve veriler üzerindeki kontrolünün sınırlandırılmasına yönelik olduğu görülmektedir. AB yapay zeka stratejilerine dair temel önerileri verinin kamu malı olarak tanımlanarak tüm toplumun faydası ya da çıkarı için kullanılması, yasal yaklaşımları anayasa perspektifine oturtarak hem kamunun hem de özel aktörlerin yetkilerinin ve böylelikle güç aşırılıklarının sınırlandırılması, altyapıların yine tüm toplumun erişimini ve kolektif faydayı sağlayacak

şekilde eşit ve erişilebilir oluşturulması, veri yönetimi araçlarının belirli kamusal hedeflere ve ortak faydaya hizmet edecek şekilde bağlanlaştırılması, denetimin demokratikleştirilerek sivil topluma yayılması ve çevresel etkilerin yönetilerek sürdürülebilirliğin sağlanmasını kapsamaktadır.

Belgeyi ABD belgesinden ve diğer veri yönetimi ya da yönetişimi çerçevelerinden ayıran en temel özelliği ise verinin meta olarak kavramsallaştırılmasına ve verilerin metalaşmasının dijital ekonomi için sürdürülebilirliğin tek geçerli kaynağı olduğu varsayımına meydana okumasıdır. Bu varsayımların belirli çıkarları yansıttığı belirtilerek yapay zekayı “ortak fayda” için şekillendirmenin yolunun verileri varlık olarak kabul etmekten farklı başlangıç noktaları ya da yeni varsayımlarla inşa edilecek yeni veri yönetim modelleri olduğunu savunmasıdır. Bu nedenle veri meta olmaktan çıkartılarak kamu malı olarak tanımlanmaktadır.

3.2.1. Kamu Malı Olarak Veri

Belge ‘verinin’ bir kamu malı olarak tanımlanması gerektiğini vurgular. Böyle bir tanımlama, veriyi değer yaratan bir varlık olarak değil, kamu yararı alt yapısı olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu yaklaşım veri yönetimi ve kullanımında daha adil, şeffaf ve hesap verebilir şekilde düzenlenmesine, sadece kişisel verilerin değil genel veri güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir çerçeve sunar. Bu çerçeve verilerin özel şirketlerin kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmasını değil, şirketler tarafından toplanan özel verilerin, bağımsız üçüncü taraflar aracılığıyla özel ve kamu iş birliği içerisinde ortak faydayı arttırmak amacıyla kullanılmasını içermektedir. Aktörler üzerinde güçlü kısıtlamalar olmadan kamu ve özel çıkarların dengelenmesini önermektedir. Bu çerçevede hak ve çıkarlar önceliklendirilerek yasalar ve yönetmelikler oluşturulması öngörülmektedir.

3.2.2. Yapay Zeka Kullanımında Anayasal Perspektif, Topluluk İradesi ve Sivil Haklar

AB veri yönetiminin düzenleyici çerçevesinin teknolojik zararların farklı açılardan değerlendirilmesi nedeniyle parçalı hale gelme riskine dikkat çekilmektedir. Veri koruma, rekabet ve tüketici koruma açısından gücün hem verilere erişme ve kullanma hem de gerekli olduğunda talepte bulunma ve tazminat arama konularında adil dağılması gerektiği belirtilmektedir. Yapay zekanın kullanılmasının tekel oluşturma ve haksız ticaret uygulamalarında bulunma risklerine neden olur. Belge bu noktada, konunun anayasal bir perspektifle dolayısıyla haklar ve özgürlükler bağlamında düzenlemesini talep

etmektedir. Böylelikle, parçalı bir görünüm arz eden tüm yapay zeka ve veri düzenlemeleri de anayasal bağlama oturtulabilir.

Belge yapay zeka kullanımında topluluk iradesi ve karar verme süreçlerinin merkeze alınması gerektiğine işaret eder. Burada vurgulanan AB içinde kamu mallarını desteklemenin ve büyük teknoloji şirketlerinin etkisine karşı dirençli hale getirilmesinin acil olduğudur. Ayrıca, mevcut YZ yönetimi anlayışının sivil toplumu sömürü ve hak ihlallerine karşı çok savunmasız bıraktığı belirtilerek YZ geliştirme ve uygulamalarında sivil toplumun gücünü artırmaya yönelik girişimlerde bulunulmasının önemine dikkat çekilmektedir. Bu durum, YZ sistemlerinin veya modellerin tekil ürünler olarak değil, zaman içinde farklı şekillerde kullanılacak ve farklı türde değerler üretecek şekilde dinamik olarak gelişen bir araştırma alanının bileşenleri olarak ele alınmasını gerektirir.

Belge aynı zamanda veri güvenlikleri, kooperatifler ve ortak kullanım alanları gibi - veri yönetimi araçlarının doğru şekilde uygulanması ve değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu, belirli kamu malları oluşturma ve hesap verebilirlik sağlama amacıyla yapılmalıdır. Yani bu araçların belirli normatif ilkeler doğrultusunda ve (kamu yararı gözetilerek buna hizmet edecek) amaçlarla kullanılmalıdır. Belgede bu normatif amaçlar olmadığında bu araçların halkın değil, büyük teknoloji şirketlerinin yararına çalıştığı vurgulanmaktadır. Belgede ayrıca, veri ve yapay zeka ile ilgili denetim ve uygulama süreçlerinin demokratikleştirmesi ve topluma yayılması, daha geniş toplumsal temsili sağlayan uygulama ve denetim süreçlerinin inşa edilmesi ve işletilmesinin gerektiği belirtilmektedir.

Sonuç

Birey Odaklı Liberal Yaklaşım Karşı Toplum Odaklı Kamucu Yaklaşım

Bu çalışma uluslararası düzeyde tartışılan “Yapay Zekayı İnsan ve Kamu Yararı İçin Çalıştırmak İçin Ne Yapmalı?” sorusunu Türkiye için de gündeme taşımaya amaçlamıştır. Bu teknolojilerin çok karmaşık yapılara sahip olması, geniş veri setlerinin kullanılması ve teknolojinin tasarım, geliştirme, eğitime gibi süreçlerine çok sayıda aktörün dahil olması denetlenmesini ve yönetilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla açık ve şeffaf hale getirilmesi, paydaşların da dahil olduğu bağımsız denetim mekanizmaları oluşturulması, doğru ve etik kullanımların sağlanması için gerekli mevzuatın, standartların ve ilkelerin oluşturulması önemli hale gelmektedir. Çalışmada incelenen politika belgelerini önemli hale getiren de bu çabadır.

ABD ve AB'nin politika belgelerini karşılaştırdığımızda yapay zekanın toplum üzerindeki potansiyel riskleri ve teknoloji ve veri yönetimi üzerine odaklanan her iki politika belgesinin de insan hak ve özgürlüklerini, demokratik süreçleri ve güç dengesizliklerini ele aldığı görülmektedir. İkisi de verilerin, bireylerin hak ve özgürlüklerine zarar verecek ve toplumun çıkarlarına aykırı kullanımları ve bu kullanım risklerinin ortadan kaldırılmasına ilişkin politikalar ve çözümler sunmaktadır. Her ikisi de yapay zeka kullanımı ile ilgili karar alma ve bu teknolojiyi denetleme süreçlerinin geniş toplumsal kesimlere yayılarak tüm paydaşların politika süreçlerine daha fazla dahil edilmesine yönelik bir yönetim anlayışının gerekliliğini vurgulamaktadır. Her iki belgede de vurgulanan bağımsız ve halka yayılan denetleme kuruluşları ve süreçlerinin oluşturulmasıdır. İki belgenin de en belirgin ortak ve temel özelliği yapay zeka uygulamalarının yasalarla, özellikle de anayasal hak ve özgürlüklerle uyumlu hale getirilmesi ve kötü kullanımların bu yasalar tarafından sınırlandırılmasının talep edilmesidir.

Ancak iki belge benzer sorunlar karşısında radikal biçimde farklılaşan çözümler üretmiştir çünkü sorunlar çok farklı iki yaklaşım içerisinden ele alınmaktadır. ABD'de hakim düzenleme modeli dijital ekonominin sürdürülebilmesinin temeline veriyi meta olarak yerleştiren liberal anlayışa dayanmaktadır. Böyle bir anlayış içerisinde veri ekonomisi veya dijital sektörde, devlet politikaları ve düzenlemeleri aracılığıyla, veri işletmecilerine ve teknoloji şirketlerine teşvikler sağlayan, girişimcilik ortamını iyileştiren, yatırımları destekleyen veya inovasyonu teşvik eden kolaylaştırıcı bir rol üstlenmektedir. Devletin kolaylaştırıcı rolü bütün politika alanlarında etkili olmaktadır. AB belgesinde de vurgulandığı gibi, "veri olarak varlık" modeli, veriyi büyük ölçekte işleyen teknoloji şirketleri ve diğer aktörlerin özdenetimine dayalı bir veri yönetimi vizyonunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sıklıkla 'veri etiği' veya 'sorumlu yapay zeka'ya atıfta bulunan şirketler, veri kullanımlarını kendi kendilerine düzenleyebileceklerini savunmuşlardır. Bazen içerik moderasyonu kararlarını değerlendirmek için denetim organlarının sözünü de eklemiştirlerdir. Bu iddialar, kurumsal aktörleri ekonomik kalkınma ve büyümenin ana motorları ve karar vericileri olarak merkeze alan güçlü bir veri kapitalizmi modeline bağlıdır ve devleti yasal ve politika araçlarıyla bu büyümeyi kolaylaştırıcı olarak görür. Bu model içinde uluslararası veri pazarı, devletlere güçlü pazar aktörlerinin veri işlemleri için merkezler olarak hizmet etme fırsatları da sunar. Bu yaklaşım içerisinde yapay zekanın insan ve toplum için potansiyel riskleri karşısında "veri koruma", G20 ve Dünya Ticaret Örgütü'nün önerileri ve raporlarına benzer olarak, verilerin insan kimliğine dayandığı ve ticaretini engellemeyecek ve şirketler üzerinde yük olmayacak şekilde dikkatle korunması gerektiği varsayımından yola

çıkarak kişisel ve kişisel olmayan veri ayrımını titizlikle sürdürmektedir. Bu kişisel veri egemenliğini vurgulayan ve neoliberal değerlerden beslenen pazar odaklı yaklaşım şirketleri şeffaflık gibi bazı kriterleri sağlamaya davet eder (STOA, 2022).

Avrupa Birliği'nin belgesi ise verinin meta olarak kavramsallaştırılmasının güç ilişkilerini pekiştiren bu olumsuz sonuçlarına dikkati çekmektedir. Verilerin kar için sömürülecek bir meta olduğu fikrine karşı çıkılmakta ve veri kamu yararı alt yapısı olarak tanımlanmaktadır. Belge verilerin metalaşmasının dijital ekonomi için sürdürülebilirliğin tek geçerli kaynağı olmadığı ve bu varsayımların belirli çıkarları yansıttığı şeklindeki toplumcu bir perspektife yaslanmaktadır. Bu da bireysel çözümlerin ötesine geçerek yapay zekanın toplum için çalıştırılması için önlemler alınması vurgusunu güçlendirmektedir.

Belgede ayrıca günümüzde değerli olan veri türünün bireysel veriler değil, bireysel verilerden türetilen ve genellikle kişisel olmayan veri türevleri olduğu vurgulanmaktadır. Bu türevlerin, örneğin reklam hedefleme veya topluluk analizi gibi çeşitli amaçlar için kullanıldığı ve bireylerle doğrudan bağlantılı olmayabileceği ifade edilmektedir. Örneğin, bir bireyin topluluk analizi veya profillemesi yoluyla hedeflenmesi, kişisel verilerin doğrudan kullanılmasından kaynaklanan gizlilik endişeleriyle aynı olabilir. Gizlilik ve veri koruma hükümlerinin geleneksel anlayışıyla çelişen bu durumda veri güvenliği de sadece kişisel verilerin korunması şeklindeki dar perspektifin dışına çıkmakta, genel veri güvenliğinin sağlanmasına yönelik tedbir çerçevesini gündeme getirmektedir. Bunun için verilerin kontrolünün şirketlerin özel çıkarları doğrultusunda değil “kamu yararına” kullanılması için bağımsız üçüncü taraflara devredilmesine yönelik düzenlemeler önerilmektedir. Kamuya ait verilerin veri müşterekleri yoluyla kamuya açılmasının ve veri kooperatifleri yoluyla topluluklar yararına kullanılması için çözümler sunulmaktadır. Bu kapsamda AB belgesi, adalet anlayışına dayalı bir veri yönetişimi modelinin bireysel özgürlükler için algoritmaların şeffaflığının ve etik ilkelere uyumlulaştırılmasının çok ötesine geçmekte ve ekonomik olmayan değer biçimlerinin yaratılarak kamu alt yapılarının ve kamu mallarının korunması ve güçlendirilmesini savunmaktadır.

Yapay zekanın “kamusal yarar” ve “insan için” çalışması, Jelinek'in (2021) vurguladığı gibi normatif talep, etik, normlar, politikalar, endüstri standartları, laboratuvar uygulamaları ve mühendislik çözümleri de dahil olmak üzere geniş bir insan faaliyeti ve ilişkileri yelpazesini ilgilendirmektedir. Belirli normatif prensiplerin seçimi ve yorumlanmasındaki farklılıklara rağmen, yapay zekanın güvenli, açıklanabilir, adil ve topluma

hizmet ettiği bir çerçeve içerisinde hareket etmek bunu sağlamaya yönelik önemli bir adım olacaktır. Dolayısıyla insan aktörler hem otomatik hem de öğrenen algoritmalar üzerinde denetim sahibi olmalı, kontrolü elinde tutmalıdır. Ancak sadece düzenlemeleri oluşturmanın yeterli olmayabileceği, aynı zamanda bu düzenlemelerin uygulanabilirliğini sağlayacak kurumsal bağımsızlığa ve istikrara da ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır.

Ayrıca, akademiden endüstriye, paydaşlardan toplumun geniş kesimine yapay zekayı insan ve kamusal yarar için çalıştırma üzerine iş birliğini destekleyen belgeler sorumlu yapay zeka teknolojilerinin geliştirilmesi ve kullanılmasını sağlamak üzere önemli adımlar atıyor olsa da bu yönetim ve disiplinler arası çalışma çağrısı, sorumlu yapay zeka geliştirme ve kullanma konusunda ciddi kamu yatırımlarıyla desteklenmelidir. Aksi halde sadece semptomlar, o da belirli ölçülerde, ortadan kaldırılabilir. Bu tür yatırımlar olmadan sahiplik ve güç, demokratik denetimin dışında kalacak büyük teknoloji şirketlerinin elinde yoğunlaşacaktır. Bunun da hem ekonomik hem politik ciddi toplumsal sonuçları olacaktır.

Çalışma, ABD’de insan unsurunu ve Amerikan halkının bireysel hak ve özgürlüklerini odağına alan ve şeffaflık, kişisel verilerin korunması ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması için hem kullanıcıları hem de şirketleri etik kurallara uymaya çağıran politika belgesi ile AB’de “kamu yararını” odağına alan ve potansiyel risklerin engellenmesi için gerekli düzenlemelerin bu çerçevenin ilerisine geçerek veriyi meta olmaktan çıkararak verilerin ve teknolojinin kontrolünü şirketlerden alarak topluluklara veren bir çerçeveyi gündeme getiren politika belgesini karşılaştırmıştır. AB politika belgesi toplumcu ve kamucu perspektifiyle verinin ve teknolojinin ele alınmasında bir paradigma değişikliği önermekte, yapay zekanın toplumsal risklerinden korunacak biçimde şekillendirilmesinin ancak bireysel hak ve özgürlüklerin ötesine geçen ve kolektif faydanın gerçekleştirilmesine odaklanan bir değişimle mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Böylesi bir yaklaşım yapay zekanın derinleştirdiği sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi için adalet odaklı çerçeveden çıkarak eşitsizlik ve güç temelli bir çerçeve için önemli adımlar atmaktadır. Ancak bu çerçeve içerisinde de bu teknolojilerin emek bakımından yıkıcı sonuçlarına yönelik eşitlik temelli yaklaşım oldukça sınırlı bulunmaktadır. Yapay zekanın üretici kesimler üzerindeki potansiyel risklerini de kucaklamayan herhangi bir eşitlikçi çerçeve bütünsel toplumsal çözümler üretmekte sınırlı kalacaktır.

Kaynakça

- Abalı, Hüseyin Gürkan (2022), Avrupa Birliği Yapay Zeka Politikaları. Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar Xv, 205.
- Abebe, Rediet ve Maximilian Kasy (2022), “Tahmin Araçları”, Acemoğlu, Daron (Der.), Yapay Zekayı Yeniden Tasarlamak: Otomasyon Çağında İş, Demokrasi ve Adalet, (Ankara: Efil Yayınevi): 73-77.
- Acemoğlu, Daron (2022), Yapay Zekayı Yeniden Tasarlamak: Otomasyon Çağında İş, Demokrasi ve Adalet, (Ankara: Efil Yayınevi).
- AI Now Institut (2021), “Democratize AI? How the Proposed National AI Research Resource Falls short”, <https://medium.com/@AINowInstitute/democratize-ai-how-the-proposed-national-ai-research-resource-falls-short-96ae5f67ccfa>
- Amoore, Louise, (2018),” Cloud Geographies: Computing, Data, Sovereignty”, Progress in Human Geography, 42(1), 4-24.
- Andrejevic, Mark, (2014). “Big Data, Big Questions| the Big Data Divide”, International Journal of Communication, 8, 17.
- Avrupa Komisyonu (2023), “A European Approach to Artificial Intelligence”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-approach-artificial-intelligence>
- Bak-Coleman, Joseph, Carl T. Bergstrom, Jennifer Jacquet, James Mickens, Zeynep Tüfekçi ve Timmons Roberts (2023), “Create an IPCC-like Body to Harness Benefits and Combat Harms of Digital Tech”, Nature, 617(7961), 462-464.
- Başlar, Gülşah (2022), “Toplumsal Gerçekliğin Algoritmik İnşası ve Yapay Zeka Tartışmaları”, Hakikat, Temsil, İnşa: Medyada Gerçekliğin Krizleri, (Bursa: Dora Yayıncılık): 103-140.
- Baum, Kevin, Joanna J. Bryson, Frank Dignum, Virginia Dignum, Marko Grobelnik, Holger Hoos, Morten Irgens, Paul Lukowicz, Catellijne Muller, Francesca Rossi, John Shawe-Taylor, Andreas Theodorou ve Ricardo Vinuesa (2023), “From Fear to Action: AI Governance and Opportunities for All”, Frontiers in Computer Science, 5.
- Brundage, Miles ve Joanna Bryson (2016), “Smart policies for artificial intelligence”, arXiv preprint arXiv:1608.08196.
- Dehlendorf, Andrea ve Ryan Gerety (2022), “İşçilerin Hak ve Yetkilerinin Merkeze Alınması”, Acemoğlu, Daron (Der.), Yapay Zekayı Yeniden Tasarlamak: Otomasyon Çağında İş, Demokrasi ve Adalet, (Ankara: Efil Yayınevi): 35-39.

- Erdem, Tolga ve Cengiz Özbek (2021), “Avrupa Birliği'nin Yapay Zekâ Politikalarının Küresel Teknoloji Dönüşümüne Etkileri”, İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1): 47-69.
- Eubanks, Virginia (2018), Automating Inequality: How High-tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor, (New York: St. Martin's Press).
- European Commission (2019), “Ethics Guidelines for Trustworthy AI”, European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technolog, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>
- Executive Order 13960 (2020), “Promoting the Use of Trustworthy Artificial Intelligence in the Federal Government”, <https://www.federalregister.gov/documents/2020/12/08/2020-27065/promoting-the-use-of-trustworthy-artificial-intelligence-in-the-federal-government>
- Executive Order 13859 (2019), “Maintaining American Leadership in Artificial Intelligence”, <https://www.federalregister.gov/documents/2019/02/14/2019-02544/maintaining-american-leadership-in-artificial-intelligence>
- Fischer, Sophie Charlotte ve Andreas Wenger (2021), “Artificial intelligence, forward-looking governance and the future of security”, Swiss Political Science Review, 27(1), 170-179.
- Fuchs, Christian (2019), “Karl Marx in the age of big data capitalism”, Digital Objects, Digital Subjects: Interdisciplinary Perspectives on Capitalism, Labour and Politics in the Age of Big Data, (London: University of Westminster Press): 53-71.
- Gillespie, Tarleton (2016), “Algorithm”, Digital Keywords (Princeton University Press): 18-30.
- Hacker, Philip, Andreas Engel ve Theresa List (2023), “Understanding and Regulating ChatGPT, and Other Large Generative AI Models”, <https://verfassungsblog.de/chatgpt/>
- IAPP (2023), “US State Privacy Legislation Tracker”, https://iapp.org/media/pdf/resource_center/State_Comp_Privacy_Law_Chart.pdf
- Jelinek, Thorsten, Wendell Wallach ve Danil Kerimi (2021), “Policy Brief: The Creation of A G20 Coordinating Committee for The Governance of Artificial Intelligence”, AI and Ethics, 1(2), 141-150.
- Jobin, Anna, Marcello Ienca ve Effy Vayena (2019), “The Global Landscape of AI Ethics Guidelines”, Nature Machine Intelligence, 1(9), 389-399.

- Jobin, Anna, Licinia Guettel, Laura Liebig ve Christan Katzenbach (2021), “AI Federalism: Shaping AI Policy within States in Germany”. arXiv preprint [arXiv:2111.04454](https://arxiv.org/abs/2111.04454).
- Koşar, Arif (2019), “Endüstri 4.0: Gerçeklik, Strateji ve Ütopya”, <https://teoriveylem.net/tr/2019/06/11/endustri-4-0-gerceklik-strateji-ve-utopya/>
- Li, Zihao (2023), “The Dark Side of ChatGPT: Legal and Ethical Challenges from Stochastic Parrots and Hallucination”, arXiv, <https://doi.org/10.48550/arXiv.2304.14347>
- Moy, Laura (2021), “Facing Injustice: How Face Recognition Technology May Increase the Incidence of Misidentifications and Wrongful Convictions”, William & Mary Bill of Rights Journal, 30(2).
- NIST (2023), “AI Risk Management Framework”, <https://www.nist.gov/itl/ai-risk-management-framework>
- NIST (2022), “Towards a Standard for Identifying and Managing Bias in Artificial Intelligence”, <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.1270.pdf>
- Park, Eunice (2023), “The AI Bill of Rights: A Step in the Right Direction”, Orange County Lawyer Magazine, 65(2).
- Richterich, Annika (2018), The Big Data Agenda: Data Ethics and Critical Data Studies, (University of Westminster Press).
- STOA (2022), “Governing Data and Artificial Intelligence For All: Models For Sustainable and Just Data Governance”, [https://www.europarl.europa.eu/stoa/en/document/EPRS_STU\(2022\)729_533](https://www.europarl.europa.eu/stoa/en/document/EPRS_STU(2022)729_533)
- UNESCO (2022), “Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence”, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>
- White House (2022), “Blueprint for an AI Bill of Rights: Making Automated Systems Work for the American People”, White House Office of Science and Technology Policy, <https://www.whitehouse.gov/ostp/ai-bill-of-rights/>
- Yeung, Karen (2020), “Recommendation of The Council on Artificial Intelligence (OECD)”, International Legal Materials, 59(1), 27-34.
- Yılmaz, İlay, Can Sözer ve Ecem Elver (2021), “Yapay Zekâ ile İlgili Güncel Düzenlemeler: Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Alınan Aksiyonlar Işığında Bir Değerlendirme”, Adalet Dergisi, (66), 445-469.

*Yapay Zekayı İnsan ve Kamusal Yarar İçin Çalıştırmak:
ABD ve AB Politika Belgelerinin Önerileri*